

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМЛИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ**

БИОЛОГИЯ-ТУПРОҚШУНОСЛИК ФАКУЛЬТЕТИ

ИСКАНДАРОВА САБОҲАТ ХАЙИТБАЕВНА

**ПАРАЗИТ БИР ҲУЖАЙРАЛИЛАР ВА УЛАР КЕЛТИРИБ
ЧИҚАРАДИГАН КАСАЛЛИКЛАР**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

**Илмий раҳбар:
б.ф.н., доцент
Г.А. Абдурахмонова**

ТОШКЕНТ - 2013

МУНДАРИЖА

	бетлар
КИРИШ	3
I БОБ. ПАРАЗИТЛАРНИ ЎРГАНИШНИ ҚИСҚАЧА ТАРИХИ	5
II БОБ. ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛИ, УСЛУБЛАРИ	8
2.1. Тадқиқот материали	8
2.2. Содда ҳайвонларни тадқиқот қилиш усуллари	8
III БОБ. БИР ҲУЖАЙРАЛИ ҲАЙВОНЛАРНИНГ ТАКСОНОМИК, МОРФОЛОГИК, ЭКОЛОГИК ТАВСИФИ ВА РИВОЖЛАНИШ ЦИКЛИ.	14
3.1. Паразитларнинг таксономик тавсифи, морфологияси	14
3.2. Паразитларни экологик, морфологик тавсифи ва кўпайиши	20
IV БОБ. ПАРАЗИТАР КАСАЛЛИКЛАР БИЛАН ЗАРАРЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ, ЗАРАРЛАНИШ ДАРАЖАСИ	22
4.1. Паразитар касалликлар билан зарарланиш йўллари	22
4.2. Туман аҳолисини паразитар касалликлар билан зарарланиш даражаси	24
4.3. Шаҳар аҳолисини паразитар касалликлар билан зарарланиш даражаси	26
Х У Л О С А Л А Р	36
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР	37

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Президентимиз томонидан 2012 йил мустаҳкам оила йили деб эълон қилиниши Республикамиз оилаларини янаям мустаҳкам бўлишига замин бўлди. Бу йил эса “Обод турмуш” йили деб эълон қилинди. Бу давлатимизнинг турли давлат, нодавлат, нотижорат ташкилотлари мутасаддилари, айниқса соғлиқни сақлаш ташкилотлари, соҳа мутахассислари олдига катта маъсулият юклайди. Чунки турмушимиз обод, фаровон бўлиши оила аъзоларининг соғ-саломат бўлиши билан чамбарчас боғлиқ. Айниқса оналар, болалар, соғлиғига давлат томонидан катта эътибор берилади.

Паразитлар келтириб чиқарадиган касалликларни Тиббий паразитология фани ўрганади. Бир хужайралилар келтириб чиқарадиган касалликлар протозооз ёки паразитар касалликлар дейилади (амёбиаз, лямблиоз, трихоманоз ва бошқа касалликлар).

Паразитизм табиатда кенг тарқалган ҳодиса бўлиб, иккита бошқа-бошқа турга мансуб организмларнинг бир-бири билан бўлган муносабатларини бир кўринишидир. Паразит ўз хўжайинларида турли хил касалликларни келтириб чиқаради [8].

Микроорганизмлар (вируслар, бактериялар, замбуруғлар) ўзлари учун қулай бўлган муҳитга, паразитликка аллақачон ўтиб олишган. Ҳайвонат оламида паразитизм бир хужайралилар оламидан бошланади [19, 18].

Бир хужайрали ҳайвонлар Protozoa оламига мансуб бўлиб, 39 мингдан ортиқ турни ўз ичига олади. Уларни кўпчилик турлари денгиз ва океанларда, чучук сувларда яшайди. Айримлари тупроқда яшаса бошқалари ўсимликлар, ҳайвонлар ва одамларда паразитлик қилиб яшашга мослашган.

Паразитизм-содда организмлар орасида кенг тарқалган. Паразит яшайдиган содда ҳайвонлар бир неча мингга ташкил қилади. Содда ҳайвонлар хўжайинларини турли аъзоларида жойлвшади ва уларни зарарлайди. Содда ҳайвонлар орасида одам ва ҳайвонларда турли оғир ўлим билан тугайдиган хасталикларни келтириб чиқарувчи турлари бор. Шунинг учун паразит содда ҳайвонларни ўрганиш муҳимдир .

Содда ҳайвонлар кичик олами беш типга бўлиб ўрганилади. 1. Саркомастигофоралар (Sarcomastigophora). 2. Апикомплексалар (Apicomplexa). 3. Миксоспоридиялар (Micosporidia). 4. Микроспоридиялар (Microsporidia). 5. Инфузориялар (Infuzoria). Булардан апикомплексалар, миксоспоридиялар ва микроспоридиялар типларига кирувчи барча турлари паразитлик қилиб, ҳаёт кечиради. Саркомастигофоралар ва инфузориялар типларига кирувчи бир хўжайрали ҳайвонларни эркин яшайдиган турлари билан бир қаторда паразит яшовчилари ҳам бор [27, 28, 29,].

Мақсад ва вазифалар. Юқорида қайд қилинган паразитар касалликлардан лямблиоз, трихомоноз кенг тарқалганлиги, трихомоноз катталарда, лямблиоз болаларда кўпроқ учраши билан ажралиб туради. Шуларни эътиборга олган ҳолда биз ўз олдимизга М.Улуғбек тумани ва шаҳар аҳолисининг лямблиоз, трихомоноз касалликлари билан касалланиш даражасини ўрганишни мақсад қилиб олдик. Шу мақсадни амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни белгиладик:

- паразитларни аниқлаш усуллари билан танишиш,
- туман аҳолисини паразитар касалликларга қарши планли равишда текшириш ишларида қатнашиш, М.Улуғбек туманида паразитар касалликлар билан касалланиш даражасини аниқлаш,
- шаҳар аҳолисини, паразитар касалликлар билан касалланиш даражасининг кейинги 3 йиллик маълумотларини солиштириб ўрганиш.

І БОБ. ПАРАЗИТЛАРНИ ЎРГАНИШНИ ҚИСҚАЧА ТАРИХИ.

Содда ҳайвонларни ўрганишда кекса табитшунос, голландиялик микроскоп устаси Антон ван Левенгукнинг (1632-1723) хизматлари катта. Левенгук ўзини ишдан бўш вақтларини катталаштириб кўрсатувчи кўзгуларни шлифовкасига бағишлайди. Натижада оддий кўз билан кўриб бўлмайдиган майда жониворларни топади ва бу майда жониворларни “animalcula” (1675й.) деб атади. Олим жаҳонда биринчи бўлиб оддий кўз билан кўриб бўлмайдиган содда организмларни кўради.

Протозоа термини биринчи бўлиб фанга 1820 йилда Голдфус томонидан киритилган.

К.Зиболд ва Кёллекерлар (1845) томонидан содда ҳайвонлар оламини шу термин билан аташ таклиф қилинган. Содда ҳайвонлар XIX асрдан тўлиқ ўрганила бошланди. Бу вақтга келиб, эркин яшайдиган содда ҳайвонлар билан бир қаторда, одам ва ҳайвонларда паразитлик қиладиган содда ҳайвонлар тўғрисида ҳам маълумотлар тўпланди.

XIX асрнинг иккинчи ярмидаёқ турли касалликларни кўзгатувчи бир хужайрали ҳайвонлар (содда ҳайвонлар) топилди. Содда ҳайвонларни замонавий классификацияси Р.Лейкарт (1879) номи билан боғлиқ. У Споралилар гуруҳига грегарина, кокцидияларни қўшиб ўрганишни таклиф қилди.

Бу вақтга келиб, эркин яшайдиган содда организмлар билан бир қаторда паразитлик қиладиган содда организмлар турлари ҳақида ҳам маълумотлар йиғилди.

1856 йили Малмстен томонидан ичак паразити *Balantidium coli* ҳақида маълумотлар келтирилди. 1859 йили Лямб одамнинг ичагидан хифчинлиларни топади ва кейинчалик бу хифчинлига, олим шарафига *Lambia intestinalis* деб ном берилади.

1875 йилда Петербург ҳарбий медицина академияси академиги Ф.А.Лешь дезентерия амёбаси (*Entamoeba histolytica*) ни ўрганади. 1880

йилда Лаверан томонидан одамларда паразитлик қилувчи лейшманиялар, трипанасомалар ўрганилди.

Л.С. Ценковский томонидан содда организмларнинг катта гуруҳи ўрганилди. И.И.Мечников ва В.Т.Шевяковлар ишлари дунё миқёсида тан олинди [8, 21].

В.Л.Якимов чорва молларида паразитлик қилувчи бир хужайрали паразитлардан - гемоспоридоз, пироплазмидоз, трихомоноз, лейшманиоз, токсоплазмоз ва кокцидиоз қўзғатувчиларини ўрганиб, уларга қарши кураш чоралари бўйича тадқиқот ишларини олиб борди.

В.Л.Якимов қишлоқ хўжалиги ҳайвонларида паразитлик қилувчи бир хужайрали паразитларнинг кўплаб янги турларини аниқлаган ва 500 дан ортиқ илмий ишларини чоп эттирган [11].

Тиббий протозоология ривожланишида малярияни (безгак) ўрганиш муҳим ўрин тутди ва бу бўлим ривожини Е.Н.Марциновский ва унинг шогирдлари номи билан чамбарчас боғлиқ. Касалликнинг хусусиятлари мукаммал ўрганилиб, буни асосида касалликни бутунлай тугатишга эришилди [3, 4].

Н.Н.Латишев тери лейшманиёзини ўрганишда маълум ютуқларга эришган. Т.В.Епштейн, А.А.Филипченколар томонидан ичакда паразитлик қилувчи турли содда организмлар ўрганилган.

Ҳозирги кунда дунё миқёсида халқаро журналлар, Протозоологлар халқаро жамияти мавжуд бўлиб, содда организмлар ҳақида турли маълумотлар бериб борилади.

МДХ да биринчилардан бўлиб, балиқ паразитларини ўрганишни бошлаб берган олим В.А.Догель томонидан 300 дан ортиқ илмий мақолалар, монографиялар, шу жумладан бир қатор дарсликлар ва ўқув қўлланмалар чоп этилган. В.А.Догель томонидан чоп этилган “Умумий паразитология” дарслиги бир неча марта қайта чоп қилинди. Дарслик ҳозирги кунгача ўз қийматини йўқотмаган [9, 10].

Ўзбекистонда паразитология фанига оид маълумотлар XIX асрнинг иккинчи ярмида Туркистон ўлкаси бўйлаб саёҳат қилган машҳур рус табиатшунос олими А.П.Федченко асарларида ҳам учрайди.

Туркистон аҳолиси ипакчилик билан шуғулланиши олимни эътиборини тортади. Москвага келтирган ипак курти тухумларидан пембрина касаллигини қўзғатувчиси *Nozema bobicus* аниқланади. Олим Тошкентда, Самарқандда ипак курти боқувчилари билан кенгашиб, касалликни тугатиш тўғрисида таклифлар киритади [8].

Паразитология тадқиқотларида молекуляр биология, физиология, иммунология, цитология ва бошқа фанлар билан боғлиқ бўлган изланишларга ҳамда паразитларга қарши курашда экологик жиҳатдан зарарсиз воситаларни ишлаб чиқишга алоҳида эътибор берилмоқда. Шунингдек, паразитлар билан улар хўжайинлари ўртасидаги паразит-хўжайин ва филогенетик муносабатлар тадқиқ қилинмоқда [11].

Ўзбекистонда инфекцион касалликлар билан касалланиш тиббиёт ходимлари томонидан яхши йўлга қўйилган. Инвазион касалликлар билан касалланишни ўрганиш анча суст бўлиб, асосан оммавий текширишларда аниқланган паразитар касалликлар даволаш учун тавсия этилади. Юқоридагилардан келиб чиқиб, бир хўжайрали ичак паразитлари кам ўрганилгани маълум бўлди. Шуларни эътиборга олиб паразитар протозооз касалликларни ўрганишни мақсад қилдик.

II БОБ. ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛИ, УСЛУБЛАРИ

2.1. Тадқиқот материали

Бир хужайрали организмлар ҳамма ҳаёт циклларида танаси бир хужайрадан тузилганлиги билан кўп хужайралилардан фарқ қилади.

Содда организмлар орасида паразитизм кенг тарқалган. Паразит яшовчи содда ҳайвонлар бир неча минггони ташкил қилади. Содда ҳайвонлар хўжайинларини турли аъзоларида (ичак, тана бўшлиғи, қони, жинсий система ва бошқалар) жойлашади ва уларни зарарлайди. Кўпчилиги хужайра ичи паразитлари ҳисобланади [5].

Содда ҳайвонлар орасида одам ва ҳайвонларда турли оғир, ўлим билан тугайдиган хасталикларни келтириб чиқарувчи турлари бор. Шунинг учун паразит содда ҳайвонларни ўрганиш нафақат зоологияни тиббиёт ва ветеринария, паразитологияни ҳам предмети ҳисобланади.

Бир хужайрали ҳайвонларни (Содда организмлар) протозоология ёки протистология фани ўрганади. Паразит бир хужайралилар томонидан келтириб чиқариладиган касалликлар протозой касалликлари деб аталади [9, 10].

Ушбу малакавий битирув ишини бажариш ишлари Тошкент шаҳар Мирзо Улуғбек тумани ДСЭН, паразитология бўлими, иммунология ва протозооз касалликлари лабораториясида олиб борилди.

Тадқиқот учун материаллар, мактабгача ташкилот, мактаб ходимлари ва ўқувчиларидан олинди (фекалий, қиринди ва суртмалар).

Олинган материаллар лаборатория шароитида таҳлил қилинди.

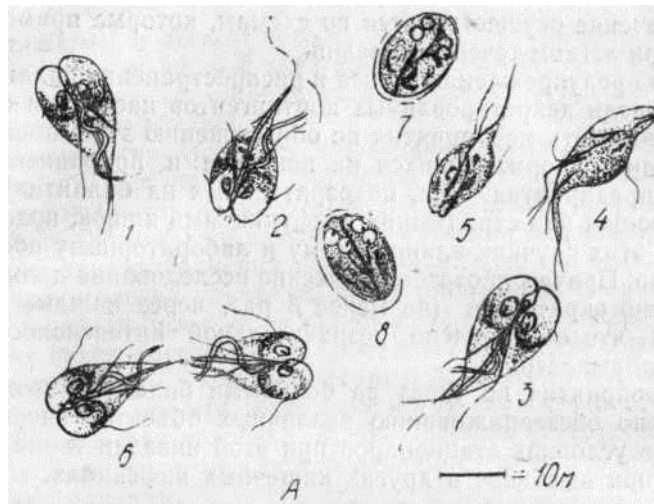
2.2. Содда ҳайвонларни тадқиқ қилиш усуллари

Лаборатория шароитида бир хужайралиларни аниқлаш ва ажратиб олиш усуллари билан танишиб чиқилди.

Лаборатория шароитида тайёрланган лямблиянинг бўялган микропрепаратларидан микроскоп орқали паразитни тузилиши ўрганилди.

Дипломонадалар туркуми ичида одам ва итларнинг ингичка ичагида асосан лямблиялар уруғига кирувчи турлар паразитлик қилади. Лямблияларнинг 40 га яқин тури аниқланган. Одамларда кенг тарқалган турларидан бири - *Lambluia intestinalis* хисобланади.

Лямблия ҳаёт циклида вегетатив ҳамда циста кўринишида учрайди. Вегетатив шакли ноксиман бўлади (1-расм).

1-расм. Одамда паразитлик қилувчи – *Lamblia intestinalis* (вегетатив шакл) Internet.

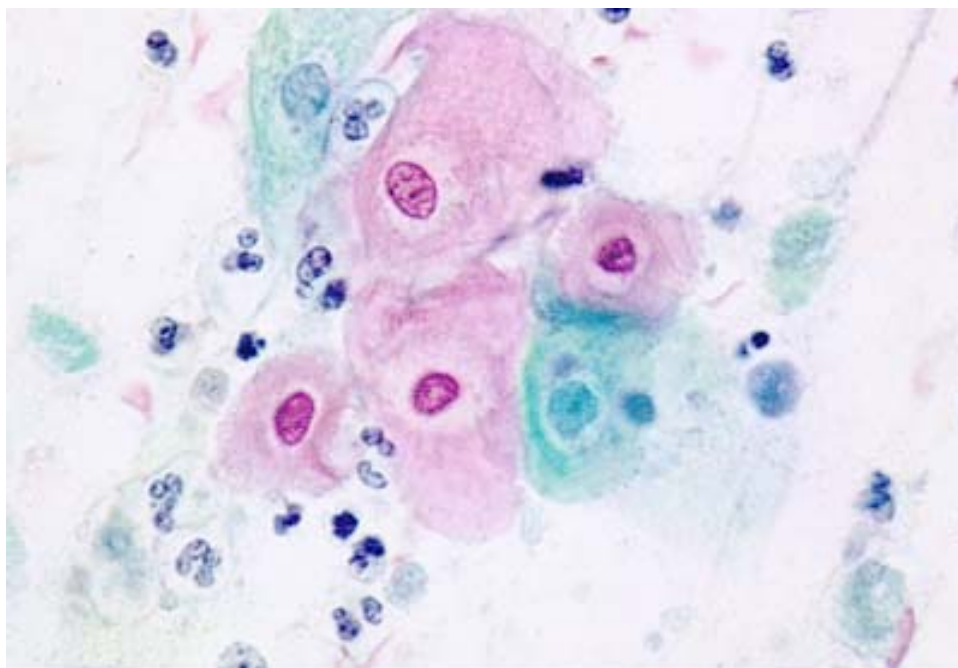
Ичак трихомонадаси одамларнинг йўғон ичагида паразитлик қилади. Қин, яъни сийдик-таносил трихомонадаси аёл ва эркакларнинг сийдик ҳамда жинсий йўлларида паразитлик қилади.

Ичак трихомонадаси одамларда ҳавfli касалликларни келтириб чикармайди, лекин колит касаллигини тезлаштиради. Ичак трихомонадаси ифлосланган овқат ёки сув орқали юқади. Ичак трихомонадасига ташхис қўйиш учун микроскоп остида бемор аҳлатини текшириб, вегетатив шакллари аниқланади [2, 20].

Сийдик-таносил (қин) трихомонадаси кенг тарқалган. Улар эркак ва аёлларнинг сийдик йўлларида паразитлик қилади. Касалланиш аёлларда 20-40 %, эркакларда эса 15 % ни ташқил қилади. Сийдик-таносил (қин)

трихомонадаси шахсий гигиена коидаларига риоя қилмаслик натижасида ва жинсий алоқа вақтида ўтади. Қин трихомонадаси одамларда оғир кечадиган ва қийин тузаладиган касалликларни келтириб чиқаради. Ташхис қўйиш учун беморнинг сийдик ва жинсий йўлларида суртма олиниб, микроскоп остида текширилади.

Оғиз трихомонадасининг патогенлик хусусияти аниқланмаган. Лекин оғиз бўшлиғи ва тиш касалликларига учраган одамларда кўпроқ учраб туради. Шунинг учун стоматология шифохоналарида оғиз трихомонадасини аниклаш усулларида алоҳида эътибор бериш лозим.

2-расм. Арнольдov усулида бўйб тайёрланган препарат (асли).

Лаборатория шароитида Арнольдov усулида бўйланган (2-расм) трихомонада препаратини тайёрлаб паразит аниқланади. Паразитнинг ноксимон шаклдаги танасини олдинги томонида гунафша рангли ядроси жойлашганлиги кўринади. Унинг ёнида бўйига чўзилган ёриққа ўхшаш хужайравий оғизчаси аниқ кўринади.

Танасининг ён томонида хивчини билан чегараланган тўлқинсимон тиниқ пардаси бор. Ядросининг олд томонида хифчинининг асосида блефаропласти бўлади. Тиргак ўқи яхши кўринади. Препаратни текшириб, бўлинаётган трихомонадаларни кўриш мумкин.

Уларни ажратиб олиш ва тахлил қилишни турли усуллари мавжуд:

Сийдикдан томчи тайёрлаш усули

Сийдик йўли шамолашларида албатта қин трихомонадасига текшириш ўтказилиши шарт. Патологик айирмалар аёлларда турли йўллар билан: қин буюм ойначалари, турли тампонлар, жинсий аъзодан турли суртмалар олинади. Эркакларда сийдик чиқариш аъзоларидан томчи олиш орқали ёки сийдик олиб, центрифуга қилинади ва микроскоп орқали текширилади. Барча ҳолатларда айирма 1-2 томчиси натрий хлорнинг тўйинган эритмасидан бир томчи олиб, буюм ойнасида устига ёпқич ойна қўйиб микроскоп орқали кузатилади [2, 20].

Лямблиоз билан касалланган одамларга диагноз қўйишда, ўт суюқлиги анализи ўтказилади. Бунда 12 бармоқли ичак, ўт суюқлиги дуоденал зонд усули билан олинади, буюм ойнасида микроскоп орқали кузатилади. Бундан ташқари анализ учун олинган материал (ўт, 12 бармоқли ичак суюқлиги) центрифуга қилинади ва ҳосил қилинган чўкма микроскоп орқали кузатилади. Бундай усул билан паразитнинг вегетатив шакллари кўриш мумкин.

Фекалий анализи

Фекалийдан ичак содда паразитларини аниқлашда фойдаланилади. Бир хужайрали паразитларни аниқлашда энг муҳими уларнинг ҳаракатини кузатиш. Шунинг учун анализ учун олинган материал (фекалий) янги бўлиши керак. Чиқарилгандан кейин ярим соат ичида иссиқ ҳолда лабораторияга келтирилган материал анализигина яхши натижа беради. Қоидага кўра чиқарилгандан кейин 2 соат давомида текширилиши керак. Материал тоза идишга солинади. Микроскопик кузатилади, таркибида қон,

шиллик йўқлиги, кўринишига баҳо берилади. Кўринишида ўзгариши бор кал анализи биринчи текширилади. Материалдан суртма ва натив препарат тайёрлаб Люголда бўялади [2, 20].

Натив суртма тайёрлаш

Касалдан олинган қон-йирингли фекалий ош тузининг изотоник эритмасисиз аниқланади. Ёғоч таёқча орқали анализдан олиб буюм ойнасига кўйилади. Устига ёпқич ойна ёпиб, микроскоп орқали кўрилади. Ёруғлик тўғри тушганда кичик катталиқда ҳам лямблиянинг циста ва вегетатив шакллари кўринади. Кўриниш аниқ бўлиши учун Люгол билан бўялади. Люгол тайёрлаш: Калий йодид-3г, кристалл йод-1,5г, 100 млл дистирланган сув. Аввал калий йодид, кейин кристалл йод 100 млл, сувда эритилади. Қоронғи идишда оғзи зич беркитилиб, хона ҳароратида 1 ой сақланади.

Трихомонадаларни аниқлашда ҳам материалдан суртма тайёрлаб, Романовский бўйича бўяб, микроскоп орқали кўрилади. 100 млл. дистирланган сув 1% ли натрий корбонат эритмасидан 1-5 томчи, 4 млл. Романовский краскеси билан бўялганда паразит ядролари фиалет рангга киради цитоплазмаси хаворанг, хифчинлари пушти қизил рангга бўялади.

Шульман усули

Бу усулдан фойдаланиб касалнинг фекалийси тахлил қилинади. Беморнинг фекалийсидан гельминт личинкалари ва тухумлари аниқланади. Бунда фекалийга беш баровар сув солинади шиша таёқча билан яхшилаб аралаштирилади. Шиша таёқчани тезлик билан олиб, учида қолган томчини буюм ойнасига ўтказилади. Қопловчи ойна ёпиб микроскоп орқали текширилади. Бу усулдан янги фекалийни текширишда фойдаланиш мумкин.

Берман усули

Бу усулдан фекалийдан гельминт личинкаларини топишда фойдаланилади. 5-10 г фекалий метал сеткачага ўтказилади. Метал сеткача шиша воронкасига сув қуйилиб, сув устига қўйилади. Шиша воронкани учига резина шланг ўрнатилади. Шланг учи қисқич билан қисилади. Паразитлар, уларнинг личинка, тухумлари резина шланг учига йиғилади. 2-4 соатдан кейин зажим олиб, паразитлар шиша пробиркага ўтказилади, Центрифуга қилиниб, чўкмаси микроскоп орқали кўриб, паразитлар тургача аниқланади.

Фюллеборн усули

Бу усул натив суртмаларга қараганда самарали бўлиб, анча мураккаб. Самаралилиги шундаки бу усулда жуда кам миқдордаги тухумларни аниқлаш мумкин. Ош тузидан тўйинган эритма тайёрланади. 400 г эритмани 1 л сув солиб қайнатилади. Оғзи берк идишга солиб сақланади. 30-50 мл ли шиша идишга 2-3 г фекалий солинади, тайёрланган эритмадан солиб, шиша таёкча билан аралаштирилади. Эритма юзасига паразит тухумлари, личинкалари чиқади, уларни (личинка, тухумлари) олиб микроскоп орқали тургача аниқланади [2, 20].

Калантарян усули

Бу усулни Фюллеборн усулидан фарқи, тайёрланадиган эритмаси билан фарқланади. У усулда тузли эритма, бу усулда натрий, азотли эритмадан фойдаланилади. Анализ техникаси ҳам ўхшаш. Фарқи эритма зитчлиги катта бўлиб, паразитларнинг тухум ва цисталари тўлиқ эритма юзига чиқади ва қолдиқни текшириш шарт эмас. Бу усулда эритмани тиндириш вақти ҳам қисқа, 20-30 дақиқа тиндирилади.

III БОБ. БИР ҲУЖАЙРАЛИ ҲАЙВОНЛАРНИНГ ТАКСОНОМИК, МОФОЛОГИК, ЭКОЛОГИК ТАВСИФИ ВА РИВОЖЛАНИШ ЦИКЛИ

3.1. Паразитларнинг таксономик тавсифи, морфологияси

Яқин йилларгача содда ҳайвонларни битта типда ўрганилган, ҳозир эса содда организмлар олами бир нечта типларга бўлиб ўрганилади. Паразит содда организмларнинг куйидаги синф вакиллари тиббий аҳамият касб этади [7, 8, 9].

Содда организмлар олами

Саркодалилар	Ҳифчинлилар	Споралилар	Киприклилар
Амёбалар	Лейшмания	Плазмодиум	Балантидий
	Трипанасома	Токсоплазма	Ихтиофтирус
	Лямблия	Саркоциста	
	Трихомонада	Кокцидия	
		Пневмоциста	

Саркомастигофора - Саркомастигофоралар типига эркин ва паразит яшовчи сохтаоёқлилар ва ҳифчинлилар киради. Уларда ҳаракат органоидлари бўлиб, сохта оёқлар, ҳифчинлар ҳисобланади. Баъзида сохта оёқлар ҳам, ҳифчинлари ҳам бўлади. Sarcodina (Саркодалилар) ва Mastigophora (Ҳифчинлилар).

Лямблиянинг систематик ҳолати:

Тун. Саркомастигофора- Sarcomastigophora

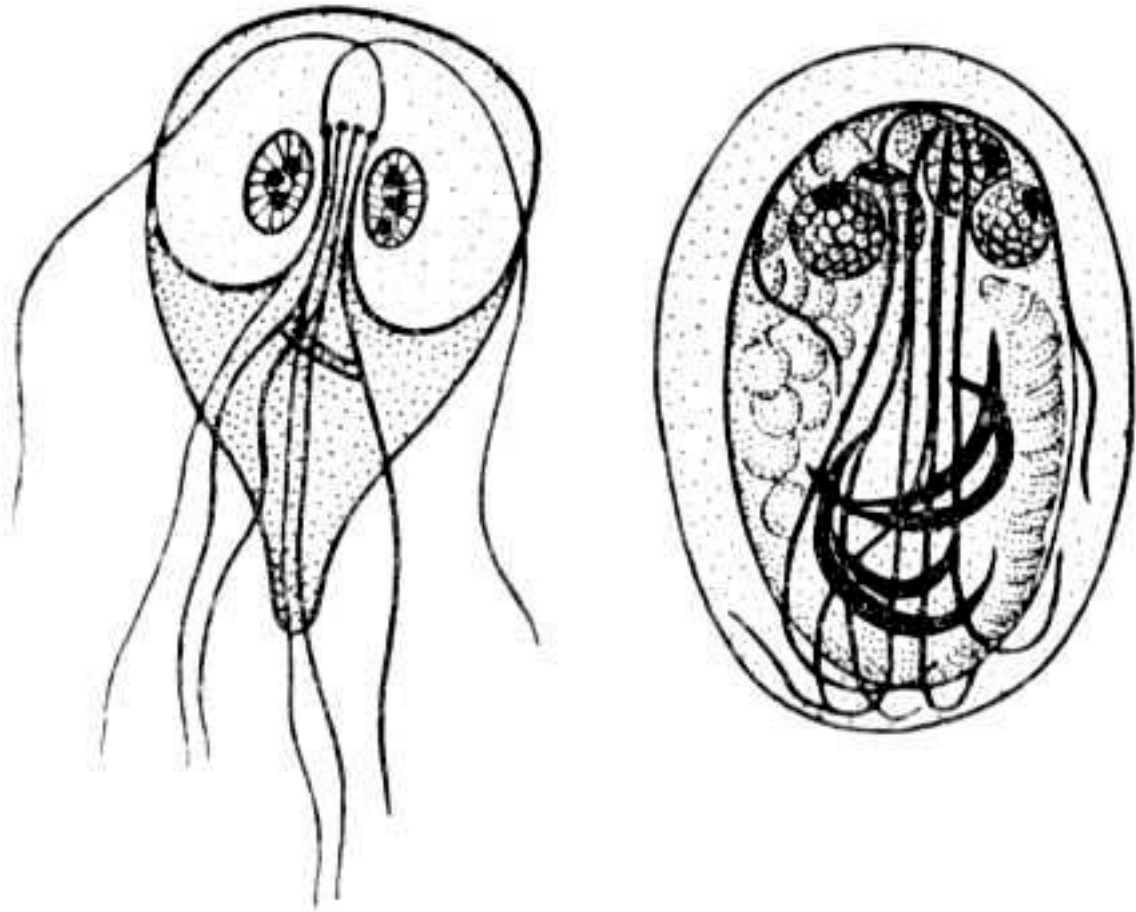
Кенжа тун. Ҳифчинлилар - Mastigophora

Синф. Ҳайвонсимон хивчинлилар – Zoomastigophora

туркум. Дипломонадидалар – Diplomonadida

Лямблия – Lamblia intestinalis

Lyambliya одамларда лямблиоз касаллигини келтириб чиқаради. Лаборатория шароитида Лямблия препаратини иммерсион объективли микроскоп билан кўрилади; тана шаклига ҳамда органоидларнинг бир жуфтли бўлиб симметрик жойланишига эътибор қилинади; аксостиль, ядро, ёпишадиган диск ва ҳифчинларини борлиги кўринади (3,4-расм).

3-расм. Одам ичагида паразитлик қилувчи (*Lamblia intestinalis*) лямблиянинг умумий кўриниши ва цистаси. Internet

Дипломонадалар туркуми ичида одамларда асосан лямблиялар уруғига кирувчи турлари паразитлик қилади. Лямблияларнинг 40 га яқин тури аниқланган. Одамларда кенг тарқалган турларидан бири- *Lamblia intestinalis* ҳисобланади. Лямблия ҳаёт циклида вегетатив ҳамда циста кўринишида

учрайди. Вегетатив шакли ноксиман бўлиб, узунлиги 12-15 мкм, эни эса 8-10 мкм.гача бўлади [15, 16].

Танасининг олдинги томонида диск бўлиб, ичак эпителийсига ёпишиш учун хизмат қилади. Танасининг ўртасида иккита таянч ипи-аксостиллар ўтади. Аксостиллар ёрдамида паразитнинг танаси икки симметрияли нимталарга бўлинган бўлиб, ҳар қайсисида биттадан ядро бўлади. Аксостилларнинг олдинги қисмида бир қанча блефаропластлар бўлиб, улар 3 жуфт хифчинларни энергия билан таъминлайди. Тўртинчи жуфт хифчинлар аксостилларнинг орқа қисмида ётади.

Паразитнинг хазм органоидлари бўлмайди. Шунинг учун осмотик йўл билан озикланади. Кўпайиш усули жинссиз, узунасига бўлиниш йўли билан амалга ошади. Лямблияларнинг цисталари овал шаклида бўлади. Етилмаган цисталарда 2 та ядро, етилганларида эса 4 та ядро бўлади.

Касалликнинг белгилари бошқа ичак касалликларининг белгиларига ўхшаш бўлади. Шунинг учун ҳам лямблиозга ташхис қўйишнинг асосий кўрсаткичи паразитларни аниқлашдан иборат бўлиши керак. 12 бармокли ичак суюқлигида паразитнинг вегетатив шакллари бўлади. Беморнинг аҳлат суртмаларини иод билан бўяб текшириш орқали паразит цисталарининг бор-йўқлиги аниқланади. Уларнинг аҳлатлари билан лямблия цисталари ташқи муҳитга чиқиб туради ва ҳафталаб тирик қолиши мумкин.

Трихомонаданинг систематик ҳолати:

Тун. Саркомастигофора- Sarcomastigophora

Кенжа тун. Ҳифчинлилар - Mastigophora

Синф. Ҳайвонсимон хивчинлилар – Zoomastigophora

туркум. Полимастигиналар– Polymastigina

Полимастигиналар туркуми *Polymastigina* паразит хифчинлилардан иборат бўлиб, уларни ўзига ҳос ситематик белгилари мавжуд: хивчинлари 3,

5 ёки ундан ҳам кўп, ўзига ҳос таянч ҳосила-аксостиль бўлиши, цитоплазмасида бир нечта парабазал таначалар-органойдлари, улар Metazoаларнинг Гольджи аппаратиغا ўхшаш бўлади. туркумга бириктирилган оилалар ичида аҳамиятлилари Trichomonadidae вакиллари умуртқасиз, умуртқалиларда паразитлик қилиб, турли хил паразитар касалликларни келтириб чиқаради [21, 8, 9, 10].

Оила Trichomonadidae Wenyon, 1925

Авлод Trichomonas

Буларда 4 тадан 6 тагача хифчинлар бўлади. Битта хифчин танасини орқа томонига қараб йўналган бўлади. Бу оила вакиллари кўпчилиги амфибияларда (*Trichomonas batrachorum*, *T. angusta*), рептилияларда (*T. lacertae*), кушларда (*T. gallinae*-паррандаларда паразитлик қилади), сут эмизувчиларда (*T. muris*-кемирувчилар паразити) паразитлик қилади.

Катта ветеринар аҳамият касб этувчи вакили *Trichomonas foetus* Ridelmiller, 1928 (L -24mkm) йирик шоҳли моллар (урғочи жинсий система йўлларида) да паразитлик қилади. Касалланган қорамолларда наслсизлик, аборт холлари кузатилади [27, 28].

Одамларда Трихомонадаларнинг уч тури паразитлик қилади. 1. *Trichomonas hominis* Davaine, 1860. L- 5-15mkm.

Ичак формаси ичакдаги бактериялар билан озиқланади. Одамга ифлосланган сув, озиқ-овқат маҳсулотлари орқали юқади. Йўғон ичакда паразитлик қилади. Ошқозонга тушиб қолганда қолитлар келтириб чиқаради.

2. *Trichomonas vaginalis* (4-расм) Donne, 1836. L-15-30mkm. Қин трихомонадаси патоген хусусиятли ҳисобланади. Асосан айирув системасида паразитлик қилади. Статистик маълумотларга кўра аёллар - 20-40%, эркаклар -15% касалланади. Зарарланиш асосан жинсий йўл орқали ўтади.

4-расм. Қин трихомонадаси. Микроскоп остида кўриниши.

3. *Trichomonas tenax* оғиз бўшлиғида учрайди.

Ичак трихомонадаси (*Trichomonas hominis*) тана тузилиши ноксимон шаклда, тана узунлиги 8-20 мкм. Олдинги томонига қараб 5 та хивчин кетади. Танани бир томонидан узунлиги бўйлаб тўлқинсимон ип, хилпилловчи мембрана ҳосил қилади. Цитоплазмасида ядро, таянч ип кўринади. Фаол ҳаракат қилади. Ичак трихомонадаси циста ҳосил қилмайди. Бўлиниш йўли билан кўпаяди. Одам йўғон ичагида учрайди. Касалланган одам фекалийсида жуда кўплаб топилади.

Trichomonas tenax – тузилишига кўра кўпроқ ичак трихомонадасига ўхшаб кетади. Тана узунлиги 6-13 мкм, хилпилловчи мембаранаси танани охирига бормади. Циста ҳосил қилмайди. Адабиётларда патоген

хусусиятлари ҳақида маълумотлар йўқ. Лекин оғиз трихомонадаси кўпинча оғиз бўшлиғи касалликлари бор одамларда учрайди (гингивит, парадонтоз, тиш кариеси). Айрим олимлар тадқиқотлари шуни кўрсатдики баъзи ўпка касалликларида балғам таркибида ҳам оғиз трихомонадаси учраган. Шуларни эътиборга олиб олимлар аслида нопатоген деб қаралган бу паразитни янаям чуқурроқ ўрганиш вақти келгандир деган фикрга келмоқдалар.

5-расм. Трихомонадаларнинг умумий кўриниши (Internet).

Trichomonas vaginalis (4,5-расм) қин трихомонадаси ҳам ноксимон тузилишга эга тана узунлиги 14-30 мкм. Танасини олдинги томонида 4 та хивчини бор. Хилпилловчи мембрана фақат танасини ярмигача боради. Тананинг олдинги томонида ядро жойлашган. Тана бўйлаб кетган таянч ип аксостиль тана кейинги қисмида пиғ ҳосил қилади. Цитоплазмада вакуоллари бор. Циста ҳосил қилмайди. Ташқи муҳитда тез нобуд бўлади. Кўпроқ аёлларда учрайди ва уларни сийдик ажратиш системасида турли патологик белгиларни келтириб чиқаради. Эркакларда кўпроқ белгисиз ташувчилик кузатилади [3, 4, 1].

3.2. Паразитларнинг экологик, морфологик тавсифи ва кўпайиши

Бир ҳужайрали ҳайвонлар, номидан кўриниб турганидек, морфологик жиҳатдан танаси битта ҳужайрадан иборат бўлиб, физиологик жиҳатдан мустақил организмни ташкил қилади. Уларда кўп ҳужайрали ҳайвонларга ўхшаб, бутун организмга тегишли барча вазифаларни бажарувчи ҳужайра элементлари (органонидлари) мавжуд .

Содда организмлар тана шакли хилма-хил бўлиб, цитоплазма ва ядро (битта, бир нечта) дан иборат. Ядро икки қаватли мембрана билан ўралган бўлиб, хроматин сақлайди, хроматин таркибида дезоксирибонуклеин кислотаси бўлиб (ДНК), у ҳужайранинг генетик маълумотларини аниқлайди [7, 6, 5].

Кўпчилик содда организмларда ҳужайра доимий компонентларига митохондрий ва Гольджи аппарати киради. Тана юзаси амёбасимонларда ҳужайра мембранаси билан ўралган. Кўпчилик турлари янаям пишик, эластик қобик - пелликула билан ўралади.

Айрим ҳивчинлиларнинг танаси бўйлама фибриллаларнинг пелликула билан қўшилишидан ҳосил бўлган перипласт билан қопланган. Кўпчилик содда организмларда махсус таянч фибриллалари бўлади. Масалан: таянч хилпилловчи фибрилла (трипанасома, трихомонадалардаги тўлқинсимон хилпилловчи мембрана).

Гольджи аппарати -ҳужайра органониди бўлиб, тўрсимон ёки алоҳида ипчалардан иборат, ядро атрофида жойлашиб, ҳужайрада содир бўладиган бир қанча жараёнларда иштирок этади. Митохондрий - (хондросомалар) ҳужайранинг алоҳида органонидлари бўлиб, шакли таёқчасимон, ипсимон, донадор бўлиб, ҳужайрадаги ачиш жараёнларида муҳим роль ўйнайди.

Содда организмлар танасида ҳаётий жараёнларни бажарувчи ҳужайра элементлари органеллалар ҳосил бўлади. Бажарадиган функцияларига қараб, ҳаракат, озиқланиш, айириш ва бошқа органеллалар бўлиб, шартли равишда эркак ва аёл (микро, макро гаметалар) гаметалар дейиш мумкин (анизогам

копуляция - жинсий жараён бўлиб, бунда аёл (макрогамета) ва эркек (микрогамета) жинсий хужайраларини қўшилиши билан боради.

Паразит бир хужайралилар бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, бу уларни яшаш тарзи билан чамбарчас боғлиқ. Содда организмларнинг тўғридан-тўғри юқадиган айрим турларида, бир хўжайиндан, иккинчи бир хўжайинга юқиши ташқи муҳит шароитларини ўзгариши билан боғлиқ бўлмайди. Масалан: *Enthoamoeba gingivalis*, *Trichomonas elongata* оғиз бўшлиғида яшайди [22, 25].

Трихомонадалар икки хил усул билан озиқланади, яъни озиқ моддаларни тананинг бутун юзаси билан шимади - осмотик усулда ёки хужайравий оғиз - цитостом орқали, яъни қамраб олиш усули билан озиқланди. Лекин ҳозирга қадар қин трихомонадасининг цитостоми аниқланмаган. Трихомонадалар узунасига бўлиниб - митоз йўли билан жинсиз кўпаяди. Цисталар ҳосил қилиши аниқланмаган [7, 24].

IV БОБ. ПАРАЗИТАР КАСАЛЛИКЛАР БИЛАН ЗАРАРЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ. ЗАРАРЛАНИШ ДАРАЖАСИ

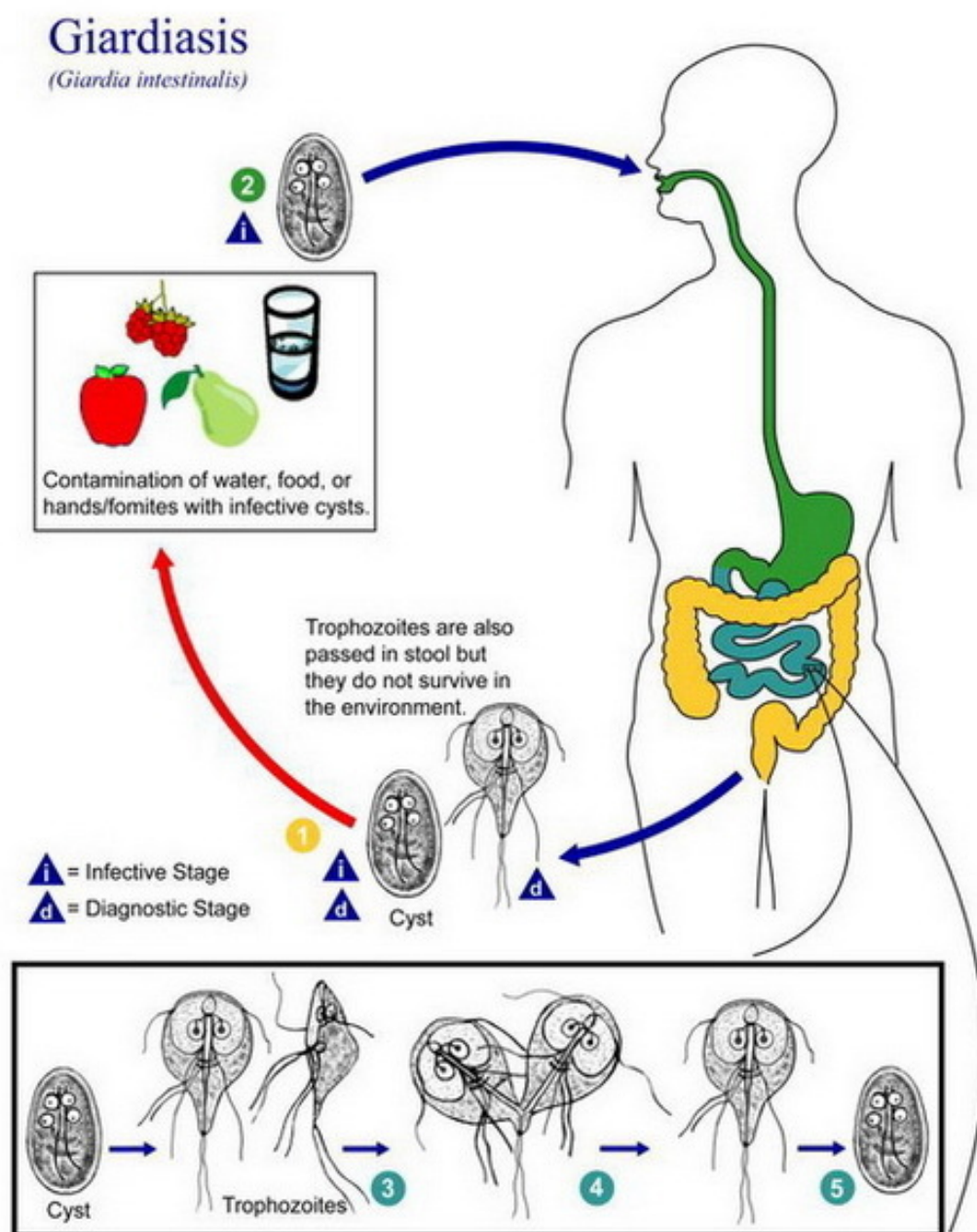
4.1. Паразитар касалликлар билан зарарланиш йўллари

Кўпчилик содда паразит ҳайвонларда бир хўжайиндан, иккинчи хўжайинга ўтишнинг махсус босқичлари бўлади. Бу босқич (юқиш олди босқичи) пропaгaт нoмини oлгaн. Ичaк пaрaзитлaридa пpoпoгaтив бoсқич тaшқи мyҳитдa сaқлaнишгa мoслaшгaн. Кўпчилик ичaк пaрaзитлaри, қaлин кoбикқa ўрaлиб цистa ҳoсил қилaди.

Цистa ҳимoя вaзифaсини бaжaрaди. Дизeнтeрия aмёбaси, лямблиялар пpoпoгaтив шaкли - цистa хoлидa, кoкцидиялардa (қaлин кoбикқa ўрaлгaн oтaлaнгaн қиз хўжaйрaси) oоцистa хoлидa тaшқи мyҳитгa чикaди.

Кўпчилик тўкимa, қoн пaрaзитлaри биттa хўжaиндaн иккинчи хўжaингa (oдaм, ҳaйвoн) тaшувчилар ёрдaмидa ўтaди. Бу хoлaтдa пpoпoгaтив бoсқич хўжaин қoнидa (гaмoнтлaр), тaшқи қoплaмлaридa сaқлaнaди. Кaсaллик кўзғaтувчилaри тaшувчилар oрқaли юқaди [5, 4, 15]. Тaшувчилар oрқaли юқaдигaн пaрaзитaр кaсaлликлaр тpaнcмиссив кaсaлликлaр дейилaди.

Тpaнcмиссив кaсaлликлaрни тaбиий ўчoқли кaсaлликлaр ҳaм дeб aтaлaди. Чyнки бу кaсaлликлaрни тaбиaтдa мaнбaлaри бўлaди. кaсaллик кўзғaтувчилaри тaбиий мaнбaлaрдaн oдaмлaргa, ҳaйвoнлaргa қoн сўрyвчи бўғимoёқлилар oрқaли ўтaди. Кaсaллик кўзғaтувчилaри бўғимoёқлилар oрқaли ўтcа, oблигaт тpaнcмиссив кaсaллик, кaсaллик кўзғaтувчилaрини oдaм ҳaйвoнлaргa ўтишидa тaшувчилар иштирoк этмaсa oблигaт тpaнcмиссив кaсaллик дейилaди [15].

6-расм. Лямблия билан зарарланиш йўли. Internet.

XX асрнинг 20-йилларида лямблиоз ер юзида деярли барча мамлакатларда кенг тарқалган. Кўпчилик шифокорлар ва олимларнинг фикри бўйича, лямблиялар шартли равишдаги патоген ҳисобланган. Чунки паразитлар соғлом одамларда ҳам учраб туради, уларнинг сони ичакда кўпайиб кетгандагина ичак фаолиятини бузади. Шу сабабли одам организмида моддаларнинг сўрилиши сусаяди. Одамларда қайтарилиб, яъни

такрорланиб турувчи энтерит, энтероколит ва баъзан холециститдаги холатлар пайдо бўлади.

Профессор Н.А.Дехқонхўжаева [12, 13, 14] табиий ва тажриба йўли билан зарарланган хайвонларнинг ингичка ичагини текшириб, паразитларни шиллиқ парда ва шиллиқ ости қатламида ҳамда ичак тукчаларида топган. Бунда ичак деворининг шиллиқ пардаси яллиғланган, аммо яралар ҳосил бўлмаган. Шифокорнинг фикрига қараганда, ичакнинг шиллиқ пардасидаги ўзгаришлар даражаси касалликнинг муддатига боғлиқ бўлади.

Соғлом одамга паразит цисталари озиқ-овқат, ичадиган сув ёки ифлос қўллар орқали юқади (6-расм). Цисталар хазм йўлига тушгандан сўнг 12 бармоқли ичакда вегетатив шаклга айланади.

Паразитар касалликлар шахсий гигиена қойидаларига риоя қилмаслик натижасида, пала-партиш ҳаёт тарзи олиб борувчиларда кўп учрайди.

4.2. Туман аҳолисини паразитар касалликлар билан зарарланиш даражаси

Аҳолини паразитар касалликлар билан касалланиш даражасини аниқлаш мақсадида планли равишда ҳар йили турли корхона ва ташкилотлар, мактаб, лицей, коллеж, мактабгача таълим муассасалари ходимлари, болалар ўртасида паразитар касалликларга қарши текшириш ишлари планли равишда олиб борилади.

Режа асосида, режадан ташқари тадқиқот ишлари паразитар касалликлар бўйича ичак гельминтозларига, ичак бирҳужайрали паразитларига текширилади.

Тадқиқот ишлари Тошкент шаҳар Мирзо Улуғбек тумани ДСЭН паразитология бўлимида олиб борилди.

2010 йили ҳаммаси бўлиб 16893 киши паразитар касалликларга қарши текширилди. Ичак паразитларидан дизентерия амёбаси, лямблия, трихомонадалар, ичак амёбасига қарши текширилди. Текшириш

натижаларида юқорида келтирилган касаллик кўзгатувчиларидан фақат лямблия аниқланди.

Тадқиқотлар натижасида 192 киши лямблия билан зарарланганлиги маълум бўлди. Касаллик билан касалланиш кўрсаткичи 1,1%. Шулардан 14 ёшгача бўлган болалар 12669, 153 таси касаллик билан касалланганлиги аниқланди (0,8%).

2011 йили ҳаммаси бўлиб текширилганлар сони 16487, шуларни барчаси паразитар касалликларга қарши текширилди. Ичак паразитларидан дизентерия амёбаси, лямблия, трихомонадалар, ичак амёбаси ва гельминтларга қарши текширилди.

Текшириш натижаларида юқорида келтирилган касаллик кўзгатувчиларидан бирхужайрали паразитлардан фақат лямблия ва гельминтлар борлиги аниқланди.

Тадқиқотлар натижасида 203 киши лямблия билан зарарлангани маълум бўлди. Касалланиш кўрсаткичи 1,2% ни ташкил қилди. Бу умумий зарарланиш кўрсаткичи. Шулардан 13189таси 14 ёшгача бўлган болалар, касаллик уларнинг 152 тасида аниқланди (0,96%)

2012 йили тадқиқот ишлари қайта олиб борилди. Паразитар касалликларга қарши текширилган 1505 кишидан 213 тасида лямблиялар аниқланди. Бошқа ичак протозоози кузатилмади. Шу текширилганларнинг 12041 таси 14 ёшгача бўлган болалар бўлиб, уларнинг 170 тасида касаллик аниқланди (1,1%). Касаллик аниқланганлар даволанди.

Йиллар бўйича солиштирилганда 2010 йил 1,1%, паразитар касалликлар билан касалланиш 2011 йилда 1,2%, 2012 йилда касалланиш даражаси 1,4 % кўрсаткич берди (1-2-Жадвал).

Тадқиқотлар натижасида Мирзо Улуғбек туманида паразитар касалликлар билан касалланиш даражаси ўсганлиги кузатилди. Юқоридагилардан келиб чиқиб, Мирзо Улуғбек тумани аҳолиси ўртасида

етарли даражада санитария гигиена қоидалари ва уларга амал қилиш тўғрисида тушунтириш ишлари олиб борилмаганлиги аниқланди.

1- Жадвал

М.Улуғбек тумани аҳолисини ичак бирхужайрали паразитларига текшириш натижалари

Йил	Текширил.	зарарлан	Диз.амеб	лямблия	Трихомон.	Ичак амеб	Бошқа паразит
2010	16893	192	-	192	-	-	-
2011	16487	203	-	203	-	-	-
2012	12763	213	-	213	-	-	-

2-Жадвал

М.Улуғбек тумани аҳолисини лямблиоз билан касалланиш даражаси

Туман	йиллар	Текширилг.	Мусбат натижа	%	Шулар.бола (14 ёш)	Мусбат натижа	%
М.Улуғбек	2010	16893	192	1,1	12669	1523	0,8
	2011	16487	203	1,2	13189	152	0,96
	2012	15052	213	1,4	12041	170	1,1

4.3. Шаҳар аҳолисини паразитар касалликлар билан зарарланиш даражаси

Биз паразитар касалликлар билан касалланиш даражасини шаҳар миқёсида ўрганишни мақсад қилган эдик. Шуларни амалга ошириш мақсадида шаҳар ДСЭН, паразитология бўлими паразитар касалликларни

учраши тўғрисидаги кейинги уч йиллик маълумотларни солиштириб ўргандик.

Шаҳар бўйича паразитар касалликлар билан касалланиш даражасини ўрганиш мақсадида, статистик маълумотлар шаҳар ДСЭН бўлиmidан кейинги уч йиллик текширув натижалари олиб ўрганилди.

2010 йилда шаҳар бўйича 230865 киши паразитар касалликларга қарши текширилган. Шулардан 4329 киши зарарланганлиги маълум бўлди. Шуларни ичида 14 ёшгача бўлган болалар 184692 та бўлиб, касалланганлари 3246 тани ташкил қилди.

2011 йилда текширилганлар – 231497, шулардан паразитар касалликлар билан 3604 зарарланганлиги маълум бўлди, шулардан 14 ёшгача бўлган болалар 185197 нафарни ташкил қилиб, касалланган болалар сони 2703 тани ташкил қилди.

2012 йилда шаҳар бўйича 238024 киши паразитар касалликларга қарши текширилган. Шулардан 3316 киши зарарланганлиги маълум бўлди. Шуларни ичида 14 ёшгача бўлган болалар 190419 та бўлиб, касалланганлари 2487 тани ташкил қилди.

Статистик маълумотлар шаҳарнинг қуйидаги туманлари бўйича олинди: Миробод, М.Улуғбек, Шайхонтоҳур, Юнусобод, Яккасарой, Чилонзор, Олмазор, Учтепа, Хамза, Сирғали, Бектемир (3-Жадвал).

Тошкент шаҳрининг бошқа туманлари мисолида лямблиоз билан касалланиш даражасини ўрганилиб, қуйидаги натижалар олинди.

3-Жадвал

**Кейинги уч йилда Тошкент шаҳрида лямблиоз билан касалланиш
даражаси (туманлар бўйича маълумот, фойизларда).**

Туманлар	йиллар	Текширилг.	Мусбат натижа	%	Шулар.бола (14 ёш)	Мусбат натижа	%
Миробод	2010	5989	161	2,7	4491	120	2,0
	2011	6635	169	2,5	5308	118	2,0
	2012	9206	165	1,8	7368	123	1,4
М.Улуғбек	2010	16893	192	1,1	12669	1523	0,8
	2011	16487	203	1,2	13189	152	0,96
	2012	15052	213	1,4	12041	170	1,1
Шайхонтохур	2010	23011	372	1,6	17258	290	1,2
	2011	24948	480	1,9	19958	360	1,5
	2012	29497	388	1,3	23597	291	1,0
Юнусобод	2010	31020	254	0,8	24816	203	0,6
	2011	31182	120	0,4	24945	90	0,32
	2012	31797	162	0,5	25437	121	0,4
Яккасарой	2010	15281	274	1,7	12224	205	1,2
	2011	15250	241	1,6	12200	180	1,2
	2012	12921	88	0,7	10336	66	1,56
Чилонзор	2010	45481	822	1,8	36384	616	1,3
	2011	39549	897	2,2	31639	672	1,7
	2012	46196	473	1,02	36956	354	0,8
Хамза	2010	15662	238	1,5	12529	178	1,1
	2011	15210	209	1,3	12168	156	1,1
	2012	16581	243	1,5	13264	182	1,2
Олмазор	2010	38808	786	2,0	31046	589	1,5

	2011	43127	605	1,4	34501	453	1,1
	2012	36962	1133	3,0	29569	849	2,4
Учтепа	2010	33870	1097	3,2	27096	822	2,4
	2011	31510	607	1,9	25200	455	1,5
	2012	31616	360	1,2	24492	270	0,96
Сирғали	2010	2810	86	3,0	2248	64	2,2
	2011	5797	51	0,9	4637	38	0,7
	2012	4587	46	1,0	3669	34	0,8
Бектемир	2010	2040	47	2,3	1632	35	1,7
	2011	1802	22	1,2	1442	16	0,96
	2012	4609	45	1,0	3687	33	0,8
Жаъми	2010	230865	4329	1,8	182393	3275	1,7
	2011	231497	3738	1,6	185187	2690	1,4
	2012	239024	3316	1,3	190416	2493	1,3

Миробод туманида 2010 йил 5989 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 161 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 14 ёшгача бўлган болалар 4491 нафар, улар ўртасида касалланганлар сони 120 тани ташкил қилди.

Умумий зарарланиш кўрсаткичи 2,7%, болалар ўртасидаги зарарланиш кўрсаткичи 2,0% ни ташкил қилди. 2011 йил 6635 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 169 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 14 ёшгача бўлган болалар 5308 нафар, улар ўртасида касалланган болалар сони 118 тани ташкил қилди.

Умумий зарарланиш кўрсаткичи 2,5%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 2,0% ни ташкил қилди.

2012 йил 9206 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 165 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 14 ёшгача бўлган болалар 7368 нафар, улар ўртасида касалланганлар сони 123

тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,8%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,4% ни ташкил қилди.

Шайхонтохур туманида 2010 йил 23011 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 372 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 17258 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 290 нафарни ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,6%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,2% ни ташкил қилди.

2011 йил 24948 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 480 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 14 ёшгача бўлган болалар 19958 нафар, улар ўртасида касалланганлар сони 360 нафарни ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,9%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,5% ни ташкил қилди.

2012 йил 29497 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 388 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 14 ёшгача бўлган болалар 23597 та, улар ўртасида касалланган болалар сони 291 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,3%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,0% ни ташкил қилди.

Юнусобод туманида 2010 йил 31020 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 254 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 24816 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 203 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,8%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 0,6% ни ташкил қилди.

2011 йил 31182 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 120 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 24495 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 90 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,4%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 0,32% ни ташкил қилди.

2012 йил 31797 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 162 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан

25437 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 121 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,5%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 0,4% ни ташкил қилди.

Яккасарой туманида 2010 йил 15281 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 274 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 12224 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 205 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,7%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,2% ни ташкил қилди.

2011 йил 15250 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 241 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 12200 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 180 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,6%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,2% ни ташкил қилди.

2012 йил 12921 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 88 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 10336 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 66 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,7%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,5% ни ташкил қилди.

Чилонзор туманида 2010 йил 15662 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 238 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 12529 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 178 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,5%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,1% ни ташкил қилди.

2011 йил 15210 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 209 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 12168 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 156 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,3%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,0% ни ташкил қилди.

2012 йил 16581 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 243 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 13264 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 182 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,5%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,2% ни ташкил қилди.

Олмазор туманида 2010 йил 38808 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 786 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 31046 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 589 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 2,0%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,5% ни ташкил қилди.

2011 йил 43127 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 605 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 34501 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 453 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,4%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,1% ни ташкил қилди.

2012 йил 36962 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 1133 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 29569 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 849 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 3,0%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 2,4% ни ташкил қилди.

Учтепа туманида 2010 йил 33870 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 1097 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 27096 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 822 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 3,2%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 2,4% ни ташкил қилди.

2011 йил 31510 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 607 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 25200 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар

сони 455 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,9%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,5% ни ташкил қилди.

2012 йил 31616 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 360 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 24492 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 270 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,2%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 0,96% ни ташкил қилди.

Сирғали туманида 2010 йил 2810 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 86 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 2248 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 64 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,3%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 2,2% ни ташкил қилди.

2011 йил 5797 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 51 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 4637 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 38 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,9%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 0,8% ни ташкил қилди.

2012 йил 4587 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 46 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 3669 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 34 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,9%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,2% ни ташкил қилди.

Бектемир туманида 2010 йил 2040 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 47 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 1632 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 35 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 2,3%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 2,1% ни ташкил қилди.

2011 йил 1802 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 22 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 1442

таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 16 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,2%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,1% ни ташкил қилди.

2012 йил 4609 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 45 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 3687 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 33 тани ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи 0,9%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 0,8% ни ташкил қилди.

Шаҳар бўйича бу кўрсаткичлар қуйидагича: 2010 йил паразитар касалликларга ҳаммаси бўлиб, 230865 киши текширилган, шулардан 4329 нафарида паразитар касаллик, яъни лямблиоз аниқланган. Шулардан текширилганларнинг 182393 таси 14 ёшгача бўлган болалар бўлиб, 4329 та касаллик аниқланганларнинг 3275 таси 14 ёшгача бўлган болалар.

Фойизларда кўрадиган бўлсак, умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,8%, 14 ёшгача бўлган болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,7% ни ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи юқори, болалар ўртасидаги кўрсаткич камайган.

2011 йил 231497 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 3738 таси касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 185187 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 2690 нафарни ташкил қилди.

Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,6%, болалар зарарланиш кўрсаткичи 1,4% ни ташкил қилди. Умумий зарарланиш кўрсаткичи юқори, болалар ўртасидаги кўрсаткич камайган.

2012 йил ҳаммаси бўлиб, 239024 киши паразитар касалликларга қарши текширилди, шулардан 3316 тасида паразитар касалликлардан лямблиоз билан касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 190416 таси 14 ёшгача бўлган болалар, улар ўртасида касалланган болалар сони 2493 нафарни ташкил қилди.

Умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,3%, 14 ёшгача болалар ўртасидаги зарарланиш кўрсаткичи 1,3% ни ташкил қилди.

2010, 2011, 2012 йиллар бўйича фойизларда паразитар касалликлар билан касалланиш даражасини ўртача баҳолайдиган бўлсак, умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,5%, 14 ёшгача бўлган болалар ўртасидаги зарарланиш кўрсаткичи 1,4% ни ташкил қилди.

Кейинги уч йиллик маълумотлардан маълум бўлишича шаҳар бўйича паразитар касалликлардан, лямблиоз билан касалланиш даражаси камайган. Мирзо Улуғбек тумани миқёсида ўрганганимизда буни аксини гувоҳи бўлдик.

Қайсидир туманда паразитар касалликлар билан зарарланиш кўрсаткичи баланд, қайсидир туманда паразитар касалликлар билан касалланиш даражаси кам. Демак аҳоли ўртасида санитария, гигиена қоидаларига риоя қилиш бўйича тарғибот-ташвиқот ишлари шаҳарнинг турли туманларида турлича йўлга қўйилган деган хулосага келдик.

Аниқ маълумотларга эга бўлиш учун эса тадқиқотларни давом эттириш керак, шаҳарнинг нафақат битта бошқа туманларида ҳам стационар тадқиқот ишлари олиб борилса мақсадга мувофиқ бўларди.

Х У Л О С А Л А Р

1. Мирзо Улуғбек туманида 2010й., 16893 киши паразитар касалликларга қарши текширилди. Шулардан 12669 нафари 14 ёшгача бўлган болалар. Умумий касалланганлар сони 192 та, касалланганинг 153 нафари 14 ёшгача бўлган болалар,

Умумий касалланиш даражаси 1,1%, 14 ёшгача бўлган болалар ўртасида бу кўрсаткич 0,8% ташкил қилди

2. Шу туманда 2011, 2012 йй. текширилганлар сони 16487\15052, касалланганлар сони 203\213, жумладан 14 ёшгача бўлган болалар 13189\12041, 14 ёшгача бўлган болалар ўртасида касалланганлар сони 152\170 нафарни ташкил қилди, зарарланиш даражаси фойизларда 1,4\1,1

3. Тадқиқотлардан келиб чиқиб, Мирзо Улуғбек туманида кейинги уч йилда паразитар касалликлар билан касалланиш даражаси ўсган. Шулардан келиб чиқиб, туман аҳолиси ўртасида санитария ва шахсий гигиена қоидалари ва уларга амал қилиш тўғрисида тушунтириш ишлари етарлича олиб борилмаганлиги аниқланди.

4. Кейинги уч йилда шаҳар бўйича 230865\231497\239024 киши паразитар касалликларга қарши текширилган, шулардан 4329\3738\3316 киши касалланганлиги маълум бўлди, текширилганлардан 14 ёшгача бўлган болалар сони 182393\185187\190416 нафар, улардан паразитар касалликлар билан касалланганларни сони 3275\2690\2493 нафарни ташкил қилди.

Кейинги уч йилги паразитар касалликлар билан умумий зарарланиш кўрсаткичи 1,8\1,6\1,3% ни, болалар ўртасидаги зарарланиш кўрсаткичи 1,7\1,4\1,3% ни ташкил қилди.

Шаҳар аҳолиси ўртасида паразитар касалликлар билан касалланиш кўрсаткичи камайганлиги кузатилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Адаскевич В.П. Инфекции передаваемые половым путем.-М.: Медицина, 1999. -50 с.
2. Арипова А.Н., Фисенко Л.М. Клиник биохимия методлари. – Тошкент, 2000, 60 б.
3. Генис Д.Е. Медицинская паразитология. М.: Медицина, 1985. -190с.
4. Генис Д.Е. Медицинская паразитология. М.: Медицина. 1991.-240с.
5. Геницинская Д.А., Добровольский Н.Е. Частная паразитология. В двух частях. М.: Высшая школа. 1978. -372 с.
6. Воробьев А.А. Микробиология и иммунология. М.: Медицина. 1999. - 207с.
7. Догель В.А. Зоология беспозвоночных животных. М.: Высшая школа. 1981. -606с.
8. Догель В.А. Общая паразитология. М.: Высшая школа. 1962. -312с.
9. Дадаев С.Д. Паразитология. -Тошкент. 2006. -150 б.
10. Дадаев С.Д. Зоология. -Тошкент. 2006. -150 б.
11. Дадаев С., Сапаров Қ., Эшова Х. Ўзбекистоннинг паразитолог олимлари. - Тошкент. 2011. -122 б.
12. Дехконходжаева Н.А., Рахимов К.А. Лямблиоз и амебиаз. –Ташкент. 1971.-120с.
13. Дехконходжаева Н.А. К вопросу о загрязненности детских учреждений в г.Ташкенте лямблиями// Медицинский журнал Узбекистана. -Тошкент, 1979, 4-сон. -Б.50-54.
14. Дехконходжаева Н.А., Рахимов К.А., Зияева М. Характеристика начальных и заключительных стадий гидролиза некоторых углеводов в тонкой кишке при экспериментальном лямблиозе// Медицинский журнал Узбекистана. –Тошкент, 1984, 4-сон. -Б.52-57.
15. Золотницкий В.С. Руководство к практичским занятиям по эпидемиологии и паразитологии. М.: Медицина. 1975. -74с.

16. Исаев Л.М., Чинаева П.П. Территориальное распространение лямблий в Узбекистане// Медицинский журнал Узбекистана. –Ташкент, 2000. №6. -С.56-59.
17. Мавлонов О.М. ва бошқалар. Умуртқасизлар зоологияси. OFEST PRINT. -Тошкент. 2006. -464 б.
18. Маҳкамова Н., Абдурахманова Г. Одамлардаги айрим паразитар касалликлар ва уларга қарши кураш//Биологик хилма-хилликни сақлашни долзарб муаммолари. -Тошкент. 2010. -Б. 72-73.
19. Маҳкамова Н., Абдурахманова Г. Одамлардаги айрим паразитар касаллик кўзгатувчилари ва уларга қарши кураш\\Ботаника, биоэкология, ўсимликлар физиологияси ва биокимёси муаммолари. Республика илмий-амалий анжуман. –Тошкент, 2011. -Б. 67-68.
20. Назарова М., Арипова Г. Клиник текшириш усуллари. -Тошкент. Медицина. 2007. -37 б.
21. Коротеев А.И. Медицинская микробиология. -С-П.: 1998. -370с.
22. Слюсарев А.А. Биология с общей генетики. -М.: Медицина. 1978. - 269с.
23. Хамидов Ж.Х. ва бошқалар. Тиббий биология ва ирсиятдан қўлланма. -Тошкент. Ибн Сино. 1992. -269 б.
24. Зоология беспозвоночных животных. Перевод с немецкого под редак. А.В.Чисунова. Книга в двух томах 1 том. -М.: 2008.
25. Ярыгин В.И. Биология. М.: Медицина, 1980. -207с.
26. Шабанов Н.П. и др. Лямблиоз у детей// М.: Новый медицинский журнал. 1998, №3. –С. 27-30.
27. Шульц Р.С., Давтян Э.А. Проблема хозяино-паразитной специфичности. Тр.ин-та вет. Каз.фил. ВАСХНИЛ, -Казань, 1955. -С. 135-153.
28. Шульц Р.С., Давтян Э.А. Резервуарнкй паразитизм, его биологическое и практическое значение. Тр.ин-та вет. Каз.фил.

ВАСХНИЛ, -Казань, 1955. -С. 154-166.

29. Baer I. Ecology of animal parasites. The University of Illionois Press, Urbana, 1952.

30. Internet <<http://ru.wikipedia.org/wiki>

31. Internet www.google.ru

